

Bohdan Halczak

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: 0000-0001-8632-5997

b.halczak@wpa.uz.zgora.pl

Skład i zarys funkcjonowania Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze w latach 1950–1956

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie funkcjonowania terenowego organu administracji państwowej – Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze w latach 1950–1956. System sprawowania władzy w Polsce w latach 1950–1956 był polską odmianą stalinizmu¹. Władze komunistyczne podjęły wówczas radykalną próbę narzucenia Polsce radzieckiego modelu politycznego, ekonomicznego, społecznego i kulturalnego². W publikacji zostały ukazane formalne podstawy funkcjonowania prezydiów rad narodowych w latach 1950–1956, skład oraz funkcjonowanie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze w tym okresie. Ponieważ inne prezydium wojewódzkich rad narodowych działały w latach 1950–1956 na podstawie tych samych aktów normatywnych oraz w tych samych realiach politycznych, można sądzić, że funkcjonowały podobnie jak prezydium w Zielonej Górze. Podstawową bazą źródłową dla niniejszej publikacji była dokumentacja zgromadzona w zbiorach Archiwum Państwowego w Zielonej Górze.

Formalne podstawy funkcjonowania prezydiów rad narodowych w latach 1950–1956

Sejm ustawodawczy 20 marca 1950 r. uchwalił ustawę o terenowych organach władzy państwowej³. Stała się ona główną podstawą prawną dla funkcjonowania terenowych organów administracji państwowej w rządo-

¹ D. Jarosz, *Polacy a stalinizm 1948–1956*, Warszawa 2006, s. 6.

² A. Friszke, *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Warszawa 2003, s. 214.

³ Dz.U. z 1950 r., nr 14, poz. 130.

nym przez komunistów państwie. W artykule pierwszym stwierdzono, że „rady narodowe są terenowymi organami jednolitej władzy państwowej w gminach, miastach i dzielnicach większych miast, w powiatach i województwach”⁴. Rady nie były zatem – w myśl wspomnianej ustawy – organami samorządu terytorialnego, lecz organami władzy państwowej. Rady narodowe były wybierane przez ludność. Wybory zarządzała Rada Państwa. Tryb wyborów określić miała osobna ustawa. Rada Państwa mogła rozwiązać radę narodową i zarządzić nowe wybory, jeżeli „(...) rada narodowa swoją działalnością narusza przepisy prawa lub zasadniczą linię polityki Państwa albo nie wykonuje swoich zadań”⁵.

Zakres działania rad narodowych został w ustawie określony bardzo ogólnikowo, w sposób deklaracyjny. Niektóre uprawnienia rad narodowych uzależniono od dalszych ustaw. Rady narodowe obradowały na sesjach. Sesja wojewódzkiej rady narodowej powinna odbywać się co najmniej raz na kwartał. Uchwałę rady narodowej mogła uchylić Rada Państwa, jeżeli była ona „sprzeczna z prawem lub niezgodna z zasadniczą linią polityki Państwa”⁶. Z tych samych przyczyn rada narodowa wyższego stopnia mogła uchylić uchwałę rady narodowej niższego stopnia. Rada Ministrów mogła zawiesić wykonanie uchwały wojewódzkiej rady narodowej i przedłożyć sprawę do rozstrzygnięcia Radzie Państwa. Rady narodowe obradowały zgodnie z uchwalonym przez siebie regulaminem, lecz „ramowe regulaminy” ustalała Rada Państwa.

Organem wykonawczym i zarządzającym rady narodowej – według ustawy – było prezydium. Zgodnie z art. 12 prezydium działało kolegialnie. Rada narodowa wybierała przewodniczącego prezydium, jego zastępców, sekretarza i członków. Mogła ich również odwołać. Ustawa nie określała liczby członków prezydium. Szczegółowe przepisy o liczbowym składzie prezydiów miała wydać Rada Ministrów za zgodą Rady Państwa⁷. Posiedzenia prezydium rady powinny odbywać się co najmniej raz w tygodniu. Zasady podziału pracy prezydium oraz tryb podejmowania uchwał miała ustalić Rada Ministrów. Uchwałę prezydium, podobnie jak uchwałę rady narodowej, mogła uchylić Rada Państwa. Rada Ministrów mogła uchylić uchwałę prezydium wojewódzkiej rady narodowej, natomiast prezydium rady narodowej wyższego stopnia mogło uchylić uchwałę prezydium rady narodowej niższego stopnia.

Prezydium wojewódzkiej rady narodowej miało działać „(...) stosownie do uchwał wojewódzkiej rady narodowej oraz zgodnie z wytycznymi i instrukcjami Rady Ministrów oraz właściwych ministrów”⁸. Zgodnie z ustawą,

⁴ Ibidem, art. 1.

⁵ Ibidem, art. 27.

⁶ Ibidem, art. 28.

⁷ Ibidem, art. 13.

⁸ Ibidem, art. 15.

prezydium sprawowało na podległym sobie terenie funkcje wykonawcze władzy państwowej. W ustawie stwierdzono, że prezydium:

„1) wykonuje uchwały rady oraz zarządzenia i polecenia władz zwierzchnich,

2) realizuje kierownictwo działalnością gospodarczą, społeczną i kulturalną (...),

3) kieruje działalnością przedsiębiorstw, zakładów i instytucji, podległych radzie narodowej,

4) przygotowuje i zwołuje sesje rady oraz układa projekt porządku dziennego jej obrad,

5) współdziała z komisjami rady i przedkłada im określone sprawy do rozpatrzenia,

6) opracowuje projekt terenowego budżetu i terenowego planu gospodarczego,

7) ustala wytyczne dla pracy wydziałów prezydium,

8) rozpatruje sprawozdania przewodniczącego i innych członków prezydium,

9) rozpatruje sprawozdania urzędów, przedsiębiorstw, zakładów i instytucji,

10) składa ze swej działalności sprawozdania na posiedzeniach rady (...)⁹.

Ustawa zawierała także odrębny zestaw funkcji dla przewodniczącego prezydium rady narodowej:

1) „czuwa nad należyтым wykonaniem uchwał rady i wytycznych władz zwierzchnich,

2) kieruje pracami prezydium i jest odpowiedzialny za wykonanie uchwał prezydium,

3) przygotowuje i zwołuje posiedzenia prezydium rady oraz ustala porządek dzienny jego obrad,

4) kieruje działalnością wydziałów prezydium i kontroluje ich pracę¹⁰.

Ustawa przewidywała powołanie wydziałów prezydium zarządzających „poszczególnymi dziedzinami spraw należących do właściwości spraw rad narodowych”. Wydziały prezydium wojewódzkiej rady narodowej były podporządkowane „wojewódzkiej radzie narodowej i jej prezydium oraz Radzie Ministrów i właściwym ministrom”. Wydziały rad niższego stopnia były podporządkowane swojej radzie narodowej i jej prezydium oraz „rzeczowo właściwemu wydziałowi prezydium rady narodowej wyższego stopnia¹¹”. Decyzja o tym, jakie wydziały prezydium wojewódzkich, powiatowych, miejskich i gminnych rad narodowych „będą lub mogą być utworzone”, należała do kompetencji Rady Ministrów. Ustalała ona również organizację wewnętrzną

⁹ Ibidem, art. 16.

¹⁰ Ibidem, art. 17.

¹¹ Ibidem, art. 19.

i szczegółowy zakres działania wydziałów oraz wydawała instrukcje dotyczące kierowania pracą wydziałów przez prezydium. Rada Ministrów ustalała również zasady mianowania i zwalniania pracowników zatrudnionych w wydziałach rad narodowych.

Funkcje prezydiów rad narodowych zostały zatem określone w analizowanej ustawie, podobnie jak w przypadku rad narodowych, w sposób ogólnikowy i deklaratywnie. Zwraca jednak uwagę ujęty w analizowanym akcie prawnym odrębny zestaw funkcji dla przewodniczącego prezydium rady narodowej. Zestaw jego obowiązków był sformułowany dosyć konkretnie – przede wszystkim był osobiście odpowiedzialny za wykonywanie uchwał rady narodowej i wytycznych władz zwierzchnich. Kierował pracami prezydium, a także działalnością wydziałów prezydium i kontrolował ich pracę. Był zatem faktycznie zwierzchnikiem pozostałych członków prezydium i wydziałów. Tak wyraźne uprzywilejowanie przewodniczącego stało w sprzeczności z zasadą zawartą w art. 12 analizowanej ustawy, że prezydium działa kolegialnie. To zresztą nie jedyna sprzeczność dostrzegana w analizowanym akcie prawnym.

Zgodnie z ustawą, prezydium rady narodowej było organem wykonawczym i zarządzającym rady narodowej. Formalnie to rada narodowa dokonywała wyboru prezydium, jednak nie miała zagwarantowanego w ustawie większego wpływu na działalność swego organu wykonawczego. Ogromne możliwości wpływu na funkcjonowanie prezydiów rad narodowych posiadał natomiast rząd. Rada Ministrów ustalała liczbowy skład prezydiów, zasady podziału pracy, tryb podejmowania uchwał, organizację wewnętrzną i szczegółowy zakres działania wydziałów, określała prawa i obowiązki osób zasiadających w prezydium oraz zasady mianowania i zwalniania pracowników. Wydziały wojewódzkich rad narodowych podlegały ministerstwom.

Ustawa z 20 marca 1950 r. oznaczała w istocie przeniesienie do Polski „modelu radzieckiego” administracji terenowej¹². Przez tę ustawę władze komunistyczne ostatecznie zlikwidowały samorząd terytorialny w Polsce¹³. Niezależnie jednak od aktów prawnych określających funkcjonowanie organów administracji państwowej w okresie rządów komunistycznych

¹² J. Wojnicki, *Samorząd lokalny w Polsce i w Europie*, Pułtusk 2003, s. 44; Z. Leoński, *Samorząd terytorialny w RP*, Warszawa 2001, s. 4; J. Malec, D. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2000, s. 206; R. Kamiński, *Samorząd terytorialny w III Rzeczypospolitej Polskiej. Odbudowa i jej efekty*, Łódź 2014, s. 76; H. Izdebski, *Historia administracji*, Warszawa 2001, s. 57; A.K. Piasecki, *Samorząd terytorialny i wspólnoty lokalne*, Warszawa 2009, s. 134; B. Dolnicki, *Samorząd terytorialny*, Zakamycze 2003, s. 55; R. Doganowski, *Ustrój i zadania samorządu terytorialnego*, Sulechów 2001, s. 13.

¹³ J. Kornaś, *Administracja publiczna w Polsce*, [w:] J. Hausner (red.), *Administracja publiczna*, Warszawa 2003, s. 135; E. Sokalska, *Organizacja aparatu administracyjnego w Polsce w latach 1944–1950*, „Studia Prawnoustrojowe” 2008, nr 8, s. 302.

w Polsce, rzeczywiste ośrodki władzy nie znajdowały się w prezydiach rad narodowych, lecz w strukturach Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej PZPR)¹⁴.

Skład Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze w latach 1950–1956

Sejm 28 czerwca 1950 r. uchwalił ustawę o zmianach podziału administracyjnego państwa¹⁵. Na obszarze ziem zachodnich i północnych powstały trzy nowe województwa: koszalińskie, opolskie i zielonogórskie z siedzibą wojewódzkiej rady narodowej w Zielonej Górze. W skład województwa zielonogórskiego weszło 17 powiatów wyodrębnionych z województw poznańskiego i wrocławskiego. Obejmowało obszar 14 500 km², stanowiący ok. 5% powierzchni państwa¹⁶. Zgodnie z wynikami Narodowego Spisu Powszechnego z 3 grudnia 1950 r. województwo zielonogórskie zamieszkiwało 560 613 osób¹⁷.

Pierwsza Wojewódzka Rada Narodowa (dalej WRN) w Zielonej Górze, podobnie jak inne rady narodowe w tym okresie, nie została wyłoniona w drodze wyborów. Radnych „delegowały” partie i organizacje społeczne. Spośród 102 radnych, 55 należało do PZPR, 21 do Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (dalej ZSL), 5 do Stronnictwa Demokratycznego (dalej SD), a 21 było oficjalnie bezpartyjnymi¹⁸. 8 lipca 1950 r. odbyła się pierwsza sesja Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze¹⁹. Dokonano wyboru prezydium. W istocie skład tego gremium został wcześniej ustalony przez Egzekutywę Komitetu Wojewódzkiego (dalej KW) PZPR.

W okresie późniejszym skład Prezydium WRN ulegał wielokrotnym zmianom. W latach 1950–1956 funkcję przewodniczącego Prezydium WRN w Zielonej Górze pełnili cztery osoby (tabela 1).

¹⁴ E. Nowacka, *Samorząd terytorialny w systemie władzy publicznej w Polsce. Studium politycznoprawne*, Wrocław 1994, s. 31; H. Izdebski, op. cit., s. 58; W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2007, s. 428.

¹⁵ Dz.U. z 1950 r., Nr 28, poz. 255.

¹⁶ H. Szczegółą, *Powstanie rad narodowych na Ziemi Lubuskiej*, „Rocznik Lubuski” 1981, nr XI, cz. 1, s. 127.

¹⁷ H. Dominiczak, *Proces zasiedlania województwa zielonogórskiego w latach 1945–1950*, Zielona Góra 1975, s. 165.

¹⁸ H. Szczegółą, op. cit., s. 128–129.

¹⁹ Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej APZG), Prezydium WRN w Zielonej Górze, protokół z I Plenarnej Uroczystej Sesji Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze, 8 lipca 1950 r., sygn. 158.

Tabela 1

Przewodniczący Prezydium WRN w Zielonej Górze w latach 1950–1956

Imię i nazwisko	Okres pełnienia funkcji	Przynależność polityczna
Jan Musiał	8.07.1950–29.03.1951	PZPR
Czesław Studnicki	29.03.1951–26.04.1952	ZSL
Franciszek Grochalski	26.04.1952–15.12.1954	ZSL
Szczepan Jurzak	15.12.1954–5.12.1956	PZPR

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy protokołów obrad Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze.

W latach 1951–1954 funkcję tę sprawowali członkowie ZSL. Od 1954 r. stanowisko przewodniczącego Prezydium WRN w Zielonej Górze zostało przejęte przez PZPR. Funkcję zastępcy przewodniczącego PWRN wykonywało w latach 1950–1956 osiem osób (tabela 2).

Tabela 2

Zastępcy przewodniczącego Prezydium WRN w Zielonej Górze w latach 1950–1956

Imię i nazwisko	Okres pełnienia funkcji	Przynależność polityczna
Stanisław Garwiński	8.07.1950–8.03.1951	PZPR
Jan Furman	8.07.1950–29.03.1951	ZSL
Jan Koleńczuk	8.03.1951	PZPR
Wacław Hyra	21.07.1951–25.09.1953	PZPR
Franciszek Aleksandrowicz	25.09.1953	PZPR
Wiktoria Hetmańska	2.09.1954–5.12.1956	PZPR
Jerzy Rumianek	15.12.1954	ZSL
Michał Walenta	14.10.1955–28.02.1956	PZPR

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy protokołów obrad Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze.

Spośród ośmiu zastępców przewodniczącego Prezydium WRN sześciu było członkami PZPR, a tylko dwóch ZSL. Przedstawiciel SD nie pełnił tej funkcji. Stanowisko sekretarza Prezydium WRN w Zielonej Górze wykonywały w analizowanym okresie cztery osoby.

Tabela 3

Sekretarze Prezydium WRN w Zielonej Górze w latach 1950–1956

Imię i nazwisko	Okres pełnienia funkcji	Przynależność polityczna
Józef Ziarnkowski	8.07.1950–26.04.1952	PZPR
Jan Lembas	26.04.1952–15.12.1954	PZPR
Michał Walenta	15.12.1954–14.10.1955	PZPR
Henryk Korwel	14.10.1955	PZPR

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy protokołów obrad Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze.

Sekretarzami prezydium byli wyłącznie członkowie PZPR. Stanowisko członka Prezydium WRN w Zielonej Górze pełniło w analizowanym okresie siedem osób (tabela 4).

Tabela 4

Członkowie Prezydium WRN w Zielonej Górze w latach 1950–1956

Imię i nazwisko	Okres pełnienia funkcji	Przynależność polityczna
Franciszek Wachholz	8.07.1950–25.09.1953	SD
Józef Wyglądacz	29.12.1950–12.03.1954	PZPR
Antoni Kopniewski	18.03.1952–5.12.1956	PZPR
Feliks Lorek	15.12.1954–26.10.1956	PZPR
Stanisław Dzieciuchowicz	15.12.1954	bezpartyjny
Czesław Słówek	15.12.1954	ZSL
Franek Cyryl	15.12.1954–14.05.1956	SD

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy protokołów obrad Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze.

Wśród członków Prezydium WRN było dwóch działaczy SD, jeden przedstawiciel ZSL, jeden bezpartyjny i trzech członków PZPR. Łącznie w skład Prezydium WRN w Zielonej Górze, w latach 1950–1956 wchodziło 22 funkcjonariuszy.

Tabela 5

Funkcjonariusze Prezydium WRN w Zielonej Górze w latach 1950–1956 według przynależności partyjnej

Przynależność polityczna	Liczba funkcjonariuszy
PZPR	14
ZSL	5
SD	2
Bezpartyjny	1
Razem	22

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy protokołów obrad Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze.

Zdecydowana większość funkcjonariuszy Prezydium WRN w Zielonej Górze w analizowanym okresie to członkowie PZPR, bezpartyjny był tylko jeden funkcjonariusz prezydium. Pod względem wieku funkcjonariusze stanowili grupę dosyć jednorodną. W momencie obejmowania stanowiska mieli od 35 do 45 lat. Najmłodszy był Franek Cyryl, który w momencie obejmowania stanowiska członka prezydium miał 32 lata oraz Czesław Słówek (33 lata). Za nestora mógł być uznany Szczepan Jurzak, który w momencie obejmowania stanowiska przewodniczącego PWRN miał 54 lata oraz Wiktoria Hetmańska (52 lata). Wykształcenie funkcjonariuszy prezydium było zróżnicowane, co przedstawia tabela 6.

Tabela 6

**Wykształcenie funkcjonariuszy Prezydium WRN w Zielonej Górze
w latach 1950–1956 w momencie obejmowania stanowiska**

Poziom wykształcenia	Liczba funkcjonariuszy
Wyższe (pełne lub niepełne)	7
Średnie (pełne lub niepełne)	9
Elementarne	6
Razem	22

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy protokołów obrad Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze.

Najniższy poziom wykształcenia posiadali: przewodniczący prezydium, dwóch funkcjonariuszy mogło wykazać się zaledwie wykształceniem elementarnym (Jan Musiał i Szczepan Jurzak), a dwóch niepełnym średnim (Czesław Studnicki i Franciszek Grochalski). Najlepiej wykształceni byli zastępcy – spośród ośmiu zastępców przewodniczącego trzech dysponowało wykształceniem wyższym, a elementarnym tylko jedna osoba (Wiktoria Hetmańska).

Wszyscy funkcjonariusze prezydium przybyli do Zielonej Góry spoza regionu. Analiza ich życiorysów wskazuje, że pod względem pochodzenia stanowili oni dosyć zróżnicowaną „mozaikę” (tabela 7).

Najwięcej funkcjonariuszy wywodziło się z województwa poznańskiego. Zwraca także uwagę stosunkowo spora liczba funkcjonariuszy wywodzących się z dawnych województw wschodnich II Rzeczypospolitej (łwowskie, stanisławowskie, nowogródzkie, wileńskie).

Tabela 7

**Pochodzenie funkcjonariuszy Prezydium WRN w Zielonej Górze
w latach 1950–1956 według podziału administracyjnego obowiązującego
do 1939 r.**

Nazwa województwa	Liczba funkcjonariuszy
Poznańskie	8
Krakowskie	3
Śląskie	3
Lwowskie	1
Stanisławowskie	1
Nowogródzkie	1
Wileńskie	1
Warszawskie	1
Lubelskie	1
Łódzkie	1
Kieleckie	1
Razem	22

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy protokołów obrad Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze.

Osoby wchodzące w skład Prezydium WRN w Zielonej Górze wyznaczał faktycznie I Sekretarz KW PZPR w Zielonej Górze Feliks Lorek, w porozumieniu z Komitetem Centralnym PZPR. Wśród funkcjonariuszy byli ideowi komuniści, którzy działalność polityczną zaczęli w okresie międzywojennym w Komunistycznej Partii Polski (dalej KPP) – Szczepan Jurzak i Feliks Lorek. Na przeciwległym do Feliksa Lorca „biegunie” znajdował się Stanisław Dzieciuchowicz, który wywodził się z zamożnej rodziny chłopskiej z Wielkopolski²⁰. W okresie międzywojennym ukończył Wydział Lekarski Uniwersytetu Poznańskiego i uzyskał stopień doktora medycyny. Zdał także egzamin dla wyższych urzędników państwowych i pełnił funkcję lekarza powiatowego. W okresie okupacji prowadził prywatną praktykę lekarską. W 1950 r. objął stanowisko kierownika Wydziału Zdrowia Prezydium WRN w Zielonej Górze, a w 1954 r. wszedł w skład prezydium. Stanisław Dzieciuchowicz był bezpartyjny i dystansował się od idei komunistycznych, jakkolwiek nie czynił tego w sposób ostentacyjny.

Większość członków Prezydium WRN była osobami z powojennego „awansu społecznego”. Do 1939 r. pracowali fizycznie lub byli urzędnikami niskiego szczebla. W 1945 r. wstąpili w szeregi Polskiej Partii Robotniczej

²⁰ APZG, PWRN w Zielonej Górze, Akta osobowe Dzieciuchowicz Stanisław (1950–1957), sygn. 8498.

lub sprzymierzonego z nią Stronnictwa Ludowego albo Stronnictwa Demokratycznego, co zapewniło im możliwość szybkiej kariery w administracji państwowej, często niewspółmiernej do posiadanych kwalifikacji. Tacy funkcjonariusze byli preferowani przez władze komunistyczne do pracy w administracji państwowej. Natomiast dawnych funkcjonariuszy aparatu państwowego II Rzeczypospolitej eliminowano często z życia publicznego i nierzadko doświadczali oni represji²¹.

Funkcjonowanie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze w latach 1950–1956

Zgodnie z ustawą o terenowych organach władzy państwowej z 20 marca 1950 r. posiedzenia prezydium rady narodowej powinny odbywać się co najmniej raz w tygodniu²². W latach 1950–1956 Prezydium WRN w Zielonej Górze obradowało często dwa razy w tygodniu, a nawet częściej. W posiedzeniach brali udział członkowie prezydium, a także zaproszeni goście spoza tego grona – jeśli uznano, że ich obecność jest wskazana ze względu na poruszaną problematykę. Najczęściej byli to kierownicy wydziałów lub inni urzędnicy zajmujący się omawianym zagadnieniem. W posiedzeniach nierzadko brały udział także osoby z zewnątrz, jeśli były przydatne do omawiania określonego zagadnienia. Byli wśród nich dyrektorzy przedsiębiorstw, komendant wojewódzki Milicji Obywatelskiej, prokurator wojewódzki, prezes sądu wojewódzkiego, komendant wojewódzki Straży Pożarnych, sekretarze KW PZPR. W niektórych posiedzeniach brali udział delegaci ministerstw (np. Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Finansów), Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej, Urzędu Rady Ministrów lub Komitetu Centralnego PZPR. W posiedzeniu prezydium 20 listopada 1951 r. wzięli udział przedstawiciele Kancelarii Rady Państwa²³, z kolei 1 czerwca 1954 r. w posiedzeniu prezydium uczestniczył „ob. Michajłow, delegat ZSRR do spraw walki ze stonką”²⁴, przedstawiany jako wybitny ekspert w dziedzinie walki ze stonką ziemniaczaną. Wspólne posiedzenie Prezydium WRN i Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Zielonej Górze²⁵ odbyło się 7 czerwca 1956 r., a 13 wrze-

²¹ T. Majer, *Podstawy prawne działań represyjnych wobec przedstawicieli aparatu państwowego II Rzeczypospolitej w Polsce po II Wojnie Światowej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 44, s. 259.

²² Dz.U. z 1950 r., Nr 14, poz. 130, art. 14.

²³ APZG, PWRN w Zielonej Górze, protokół z posiedzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego 20 listopada 1951 r., sygn. 610.

²⁴ APZG, PWRN w Zielonej Górze, protokół z posiedzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego 1 czerwca 1954 r., sygn. 651.

²⁵ APZG, PWRN w Zielonej Górze, protokół z posiedzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego 7 czerwca 1956 r., sygn. 697.

śnia 1956 r. odbyło się wspólne posiedzenie Prezydium WRN z Prezydium Wojewódzkiego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego w Zielonej Górze²⁶. W posiedzeniu Prezydium WRN 22 listopada 1956 r. wzięło udział Prezydium Rady Okręgowej we Frankfurcie n. Odrą (Niemiecka Republika Demokratyczna), w składzie dziesięciu osób²⁷. Posiedzenia nie miały określonego tematu. W ich trakcie omawiano na ogół kilka zagadnień, najczęściej dotyczących bardzo różnej problematyki. Prezydium odbywało także posiedzenia tajne. Były one poświęcone głównie kwestiom związanym z wojskiem. Protokoły z takich posiedzeń miały klauzulę tajności.

Dla badacza najnowszych dziejów Polski, przy analizie protokołów obrad Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze, wraca uwagę fakt, że członkowie tego gremium nie zwracali się do siebie zwrotem „towarzysz”, lecz „obywatel”. Nie posługiwali się także (poza pewnymi wyjątkami) tzw. partyjną nowomową, którą używano w trakcie obrad gremiów kierowniczych PZPR (np. Komitetu Wojewódzkiego czy Komitetu Miejskiego w Zielonej Górze). Wynikało to przede wszystkim z tego, że w prezydium zasiadały także osoby niebędące członkami PZPR. Poza tym „partyjna nowomowa” była bardzo „koturnowa” i mało konkretna. Tymczasem prezydium musiało podejmować konkretne decyzje w bardzo konkretnych sprawach. Język, którym posługiwali się członkowie prezydium, był daleki od kunsztu mistrzów słowa, lecz dosyć precyzyjny.

Posiedzenie przebiegało zawsze według tego samego planu – najpierw wyznaczony urzędnik referował zagadnienie, następnie członkowie prezydium mieli możliwość zadawania pytań referentowi lub uzupełnienia jego wypowiedzi. Najczęściej nikt nie zabierał głosu. Czasami miała miejsce krótka wymiana zdań. Do ożywionej dyskusji dochodziło rzadko. Po wyczerpaniu jednego tematu przechodzono do następnego. Finałem rozważań było podjęcie uchwały zawierającej konkretne decyzje, które miały (z założenia) rozwiązać istniejący problem. Nierzadko podejmowano uchwałę jeszcze na tym samym posiedzeniu, na którym sprawa została zreferowana. W innych przypadkach uchwała była podejmowana po kilkukrotnym referowaniu sprawy, a czasami do żadnej uchwały ostatecznie nie dochodziło.

Projekt uchwały przedstawiał urzędnik referujący sprawę. Najczęściej przyjmowano projekt bez zastrzeżeń, tylko czasami dokonywano niewielkiej korekty. Następnie miało miejsce głosowanie. Nie zdarzyło się, aby któryś z członków prezydium zagłosował przeciw lub wstrzymał się od głosu. Na końcu wyznaczano osobę odpowiedzialną za realizację podjętej uchwały. Najczęściej był to kierownik Wydziału Prezydium WRN. Odpowiedzialnym za

²⁶ APZG, PWRN w Zielonej Górze, protokół z posiedzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego 13 września 1956 r., sygn. 703.

²⁷ APZG, PRWN w Zielonej Górze, protokół z posiedzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego 22 listopada 1956 r., sygn. 706.

realizację uchwały mógł być jednak również któryś z zastępców przewodniczącego, sekretarz prezydium lub np. kierownik referatu. Prezydium podejmowało bardzo dużo uchwał, często kilka w ciągu jednego posiedzenia.

W 1950 r. podjęto próbę zorganizowania w ramach Prezydium WRN redakcji wojewódzkiego dziennika urzędowego. Brakowało jednak pracowników o odpowiednich kwalifikacjach²⁸. „Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze” wydawano od 1951 r. Na łamach pisma publikowano uchwały Prezydium WRN w Zielonej Górze, lecz nie wszystkie. Porównanie protokołów obrad z „Dziennikiem Urzędowym” wskazuje, że publikowano treść tylko części uchwał podjętych w trakcie posiedzeń. Zdarzało się także, że w protokole obrad prezydium nie było uchwały później opublikowanej w „Dzienniku Urzędowym”. Świadczy to niestarannym prowadzeniu protokołów obrad lub o nieprzestrzeganiu procedury podejmowania uchwał przez prezydium. W „Dzienniku Urzędowym” publikowano także niekiedy ustawy sejmowe, rozporządzenia Rady Ministrów oraz niektóre uchwały prezydiów powiatowych i miejskich rad narodowych. „Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze” traktowany był bardziej jako poradnik urzędnika niż jako dziennik urzędowy we współczesnym znaczeniu tego pojęcia.

Zdaniem Hieronima Szczegóły, prezydium było przez cały okres swego istnienia ściśle podporządkowane KW PZPR²⁹. Fakt ten potwierdzili Józef Grzelak³⁰ i Marian Kopij³¹. Według nich prezydium nigdy nie posiadało autonomii wobec KW. Można mówić tylko o pewnym zakresie swobody w podejmowaniu decyzji. Zakres ten był uzależniony w dużej mierze od przewodniczącego prezydium, jego pozycji w Egzekutywie KW PZPR i relacji z I Sekretarzem KW. Jeśli pozycja przewodniczącego była silna, wówczas prezydium zyskiwało nieco większy zakres swobody, a jeżeli pozycja przewodniczącego była słaba to zakres samodzielności prezydium zmniejszał się. Zakres swobody Prezydium WRN w podejmowaniu decyzji był także uzależniony od sprawy, którą rozpatrywano. Stosunkowo największą swobodą dysponowało prezydium w przypadku zagadnień dotyczących rozwoju kultury w województwie. Natomiast nie było żadnej swobody w zakresie polityki kadrowej. Oficjalnie prezydium decydowało o obsadzie dużej liczby stanowisk kierowniczych w województwie zielonogórskim. Jednak stanowiska te wchodziły

²⁸ APZG, KW PZPR w Zielonej Górze, sprawozdanie z działalności Wojewódzkiej Rady Narodowej i jej organów za III kwartał b.r., sygn. 486.

²⁹ Wywiad z prof. Hieronimem Szczegółą, członkiem Prezydium WRN w Zielonej Górze w latach 1969–1973, przeprowadzony 24 listopada 2016 r. (w posiadaniu autora).

³⁰ Wywiad z Józefem Grzelakiem, przewodniczącym Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego Prezydium WRN w Zielonej Górze w latach 1968–1973, przeprowadzony 8 grudnia 2016 r. (w posiadaniu autora).

³¹ Wywiad z Marianem Kopijem, pracownikiem Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Zielonej Górze w latach 1962–1973, przeprowadzony 15 grudnia 2016 r. (w posiadaniu autora).

w skład tzw. nomenklatury KW PZPR. Zdaniem Józefa Grzelaka, „dla KW nomenklatura to była świętość. Nie było od niej ucieczki. Własnej polityki kadrowej Prezydium WRN nie prowadziło właściwie nigdy”³². Jeżeli jakaś sprawa była kierowana na posiedzenie Prezydium WRN, to oznaczało, że na rozpatrzenie tej sprawy zezwolił KW PZPR lub po prostu to zlecił. Każda uchwała podjęta przez prezydium musiała być wcześniej zaakceptowana przez KW PZPR. Drobniejsze kwestie uzgadniali na bieżąco kierownicy wydziałów Prezydium WRN z odpowiednimi sekretarzami KW PZPR. Struktura wydziałów KW w istocie dublowała strukturę prezydium. Sprawy większej wagi uzgadniał osobiście przewodniczący Prezydium WRN z I Sekretarzem KW PZPR.

Sytuacja panująca w województwie zielonogórskim w latach 1950–1956 zdecydowanie nie sprzyjała samodzielności Prezydium WRN w podejmowaniu decyzji. Pozycję przewodniczącego Prezydium WRN poważnie osłabiał fakt, że osoby piastujące to stanowisko często zmieniały się. W latach 1950–1956 stanowisko to sprawowały cztery osoby. Niekorzystny był także fakt, że w latach 1951–1954 funkcję tę pełnili działacze Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. Ich pozycja wobec I Sekretarza KW PZPR była bardzo słaba. Lepsza była pozycja Szczepana Jurzaka, który był członkiem PZPR i weteranem ruchu komunistycznego, a także wchodził w skład Egzekutywy KW. Szczepan Jurzak był jednak bardzo uległy wobec Feliksa Lorka, I Sekretarza KW PZPR, który był niewątpliwie w latach 1950–1956 osobą najbardziej decyzyjną w województwie zielonogórskim. W przeciwieństwie do przewodniczących Prezydium WRN jego pozycja była bardzo silna, często nie liczył się nawet ze zdaniem Egzekutywy KW PZPR. Niemniej Prezydium WRN stanowiło prawdziwą „fabryczkę” aktów prawnych, które regulowały życie tysięcy ludzi. Nie jest możliwe, aby w sprawie wszystkich zagadnień podejmowanych w trakcie posiedzeń Prezydium decyzję podejmował osobiście Feliks Lorek.

W trakcie obrad Prezydium WRN w Zielonej Górze zatwierdzano roczne i kwartalne plany pracy tego gremium, a następnie sprawozdania z ich realizacji. Plany pracy były sporządzane w sposób dosyć schematyczny i ogólnikowy. Realna działalność prezydium była zdominowana przez kwestie aktualne i miała często charakter dosyć chaotyczny. W latach 1950–1956 Prezydium WRN odbyło 425 posiedzeń, w trakcie których omówiono 3852 tematy (tabela 8). Zatem przeciętnie na jedno posiedzenie przypadało 9 tematów. Jednak liczba posiedzeń oraz omówionych tematów była zróżnicowana w poszczególnych latach.

³² Wywiad z Józefem Grzelakiem...

Tabela 8

Liczba posiedzeń Prezydium WRN w Zielonej Górze w latach 1950–1956

Rok	Liczba posiedzeń	Liczba omówionych tematów	Średnia liczba tematów omówionych na jednym posiedzeniu
1950	48	298	6,22
1951	64	534	8,34
1952	77	578	7,5
1953	64	639	9,98
1954	55	576	10,47
1955	63	570	9
1956	54	657	12
Razem	425	3852	9

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy protokołów obrad Prezydium WRN w latach 1950–1956.

Liczba tematów omawianych w trakcie posiedzeń Prezydium WRN w latach 1950–1956 wykazywała tendencję wzrastającą. W 1950 r. omawiano przeciętnie w trakcie jednego posiedzenia około 6 tematów, a w roku 1956 – 12. Zakres spraw, którymi zajmowało się Prezydium WRN, ulegał stopniowo zwiększeniu. Był to efekt polityki władz centralnych państwa, które stopniowo obarczały organy administracji publicznej nowymi obowiązkami. Także KW PZPR, który początkowo wykazywał tendencję do bezpośredniego kierowania życiem społecznym w województwie, z upływem czasu coraz chętniej „dzielił się” pracą z Prezydium WRN, zachowując jednak dla siebie prawo podejmowania decyzji w kluczowych sprawach. W trakcie posiedzeń Prezydium WRN omawiano niekiedy bardzo dużą liczbę tematów. Absolutny rekord padł 1 sierpnia 1950 r., kiedy w ciągu jednego posiedzenia omówiono 32 tematy³³. W okresie późniejszym takiej liczby tematów nie podejmowano. Zdarzały się jednak 22 tematy, 20 czy 19 tematów. Wielokrotnie omawiano 17 tematów podczas jednego posiedzenia.

Zgodnie z instrukcją nr 7 Rady Ministrów z 31 maja 1950 r. w sprawie zakresu spraw objętych terenowymi planami gospodarczymi oraz trybu składania projektów tych planów³⁴ spod kompetencji władz terenowych wykluczono największe zakłady przemysłowe oraz Państwowe Gospodarstwa Rolne (dalej PGR). Oficjalnie podlegały one bezpośrednio ministerstwu. W prakty-

³³ APZG, PWRN w Zielonej Górze, protokół z posiedzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego 1 sierpnia 1950 r., sygn. 594.

³⁴ Uchwała Rady Ministrów z 31 maja 1950 r. Instrukcja nr 7 w sprawie zakresu spraw objętych terenowymi planami gospodarczymi oraz trybu składania projektów tych planów (M.P. z 1950 r., nr 70, poz. 813).

ce nadzór nad nimi sprawował KW PZPR³⁵. W trakcie posiedzeń Prezydium WRN w Zielonej Górze nie podejmowano więc zagadnień związanych z funkcjonowaniem największych zakładów przemysłowych czy też PGR-ów, chociaż czasami kwestie z tym związane pojawiały się w trakcie omawiania innej problematyki. Oficjalny zakres kompetencji prezydium był jednak stosunkowo szeroki, co znalazło odzwierciedlenie w tematyce obrad (tabela 9).

Tabela 9

**Główne wątki tematyczne podejmowane w trakcie obrad Prezydium WRN
w Zielonej Górze w latach 1950–1956**

Wątki tematyczne	Liczba tematów	%
Sprawy organizacyjne	2170	57
Rolnictwo	496	14
Budżet	219	6
Gospodarka komunalna i mieszkaniowa	164	4
Przemysł i usługi	135	3
Handel i zaopatrzenie	78	2
Oświata	74	2
Ochrona zdrowia	61	1
Postępowanie karno-administracyjne	58	1
Pomoc socjalna, bhp	45	1
Wojsko, ochrona przeciwpożarowa	37	1
Kultura	33	0,8
Komunikacja	27	0,7
Akcja osiedleńcza	23	0,6
gospodarka wodna	21	0,5
Ochrona porządku publicznego	10	0,2
Kultura fizyczna	9	0,2
Inne	192	5
Razem	3852	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy protokołów obrad Prezydium WRN w Zielonej Górze w latach 1950–1956.

Blisko 60% tematów podejmowanych w trakcie obrad Prezydium WRN poświęconych było sprawom organizacyjnym, związanych z funkcjonowaniem samego Prezydium i jego wydziałów oraz innych prezydiów rad narodowych w województwie. Na drugim miejscu (14%) znajdowało się rolnictwo, a niespełna 26% stanowiły inne kwestie.

³⁵ M. Tyimiński, *Partyni agenci. Analiza instytucjonalna działalności lokalnych instancji PZPR w przemyśle (1949–1955)*, Warszawa 2011.

Podsumowanie

W latach 1950–1956 blisko 60% tematyki podejmowanej w trakcie obrad Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze dotyczyło spraw związanych z funkcjonowaniem samego prezydium. W trakcie posiedzeń plenarnych dokonywano podziału obowiązków między członków prezydium, zatwierdzano plany pracy, przydzielano pomieszczenia biurowe, sprzęt biurowy oraz etaty dla urzędników. Analizowano sprawozdania z pracy podległych jednostek, ustalano zasady korzystania z telefonów i samochodów służbowych. Podejmowano decyzje o przyznawaniu pracownikom premii, dodatków do pensji, odznaczeń, a także mieszkań służbowych. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej zatwierdzało strukturę organizacyjną prezydiów powiatowych rad narodowych, ustalało liczbę etatów oraz „limity kwotowe” na wynagrodzenia dla pracowników. Rozwiązywano spory kompetencyjne w instancjach powiatowych. Dokonywano oceny pracy przewodniczących prezydiów powiatowych rad narodowych, a w razie potrzeby przeprowadzano z nimi „rozmowy wyjaśniające”. Najwyższy organ administracji publicznej w województwie zajmował się więc przede wszystkim sprawami własnymi oraz podległych sobie jednostek. Ustawa o terenowych organach władzy państwowej z 20 marca 1950 r. spowodowała powstanie w administracji publicznej dosyć skomplikowanego systemu zależności służbowych, który wywoływał często chaos decyzyjny. Prezydium musiało więc podejmować wiele decyzji o charakterze organizacyjnym. Zaledwie około 40% tematyki omawianej w trakcie posiedzeń plenarnych Prezydium WRN w Zielonej Górze dotyczyło życia społecznego w województwie zielonogórskim, toczonego się poza murami urzędów administracji publicznej.

Wykaz literatury

- Doganowski R., *Ustrój i zadania samorządu terytorialnego*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Sulechowie, Sulechów 2001.
- Dolnicki B., *Samorząd terytorialny*, Kantor Wydawn. Zakamycze, Zakamycze 2003.
- Dominiczak H., *Proces zasiedlania województwa zielonogórskiego w latach 1945–1950*, Lubuskie Tow. Nauk., Zielona Góra 1975.
- Friszke A., *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Wyd. Iskry, Warszawa 2003.
- Izdebski H., *Historia administracji*, Liber, Warszawa 2001.
- Jarosz D., *Polacy a stalinizm 1948–1956*, IH PAN, Warszawa 2006.
- Kamiński R., *Samorząd terytorialny w III Rzeczypospolitej Polskiej. Odbudowa i jej efekty*, Wyd. Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź 2014.
- Kornaś J., *Administracja publiczna w Polsce*, [w:] J. Hausner (red.), *Administracja publiczna*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2003.
- Leoński Z., *Samorząd terytorialny w RP*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2001.

- Majer T., *Podstawy prawne działań represyjnych wobec przedstawicieli aparatu państwowego II Rzeczypospolitej w Polsce po II Wojnie Światowej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 44.
- Malec J., Malec D., *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Wyd. UJ, Kraków 2000.
- Nowacka E., *Samorząd terytorialny w systemie władzy publicznej w Polsce. Studium politycznoprawne*, Wyd. UW, Wrocław 1994.
- Piasecki A. K., *Samorząd terytorialny i wspólnoty lokalne*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2009.
- Sokalska E., *Organizacja aparatu administracyjnego w Polsce w latach 1944–1950*, „Studia Prawnoustrojowe” 2008, nr 8.
- Szczegóła H., *Powstanie rad narodowych na Ziemi Lubuskiej*, „Rocznik Lubuski” 1981, nr XI, cz. 1.
- Tymiński M., *Partyjni agenci. Analiza instytucjonalna działalności lokalnych instancji PZPR w przemyśle (1949–1955)*, Wyd. UW, Warszawa 2011.
- Witkowski W., *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2007.
- Wojnicki J., *Samorząd lokalny w Polsce i w Europie*, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku, Pułtusk 2003.

Summary

Composition and functioning of the Provincial National Council Presidium in Zielona Góra in 1950–1956

Key words: state administration, communism, national councils, province.

The purpose of this article is to show the functioning of local state authority in the years 1950–1956 in Poland on the example of Zielona Góra province. The publication describes formal foundations of the functioning of national council praesidiums in 1950–1956, as well as the composition and functioning of the Provincial National Council Presidium in Zielona Góra during this period. Because presidencies of other provinces during this period operated based on the same normative acts and in the same political realities, it can be assumed that they operated similarly to praesidium in Zielona Góra. Based on the conducted research, it was found that in the years 1950–1956 nearly 60% of the topics discussed during the Presidium in Zielona Góra concerning matters related to the functioning of the Presidium itself, directly subordinate organizational units and presidencies of *powiat* national councils in the Zielona Góra province. Only about 40% of the topics discussed during the plenary meetings concerned social life in the province, taking place outside the walls of public administration offices.